

Tanrı'nın Tekliğine Dair Modal Argüman

A Modal Argument for the Uniqueness of God

Nazif Muhtaroglu¹

¹Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Felsefe Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: N.M. 0000-0001-8393-5626

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Nazif Muhtaroglu,
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Felsefe Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail/E-posta: nazifm81@gmail.com

Başvuru/Submitted: 25.10.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:
14.11.2019

Son Revizyon/Last Revision Received:
25.11.2019

Kabul/Accepted: 25.11.2019

Atıf/Citation:

Muhtaroglu, Nazif. (2019). "Tanrı'nın tekliğine dair modal argüman" *Felsefe Arkivi- Archives of Philosophy*, 51: 179-185.
<https://doi.org/10.26650/arc2019-5112>

ÖZET

"Tanrı vardır." tezi lehinde sunulan klasik argümanlardan biri de ontolojik argümandır. 20. yüzyılın ikinci yarısında modal mantığın da gelişimiyle beraber bu argüman güncellenerek yeni felsefi tartışmaları tetiklemiştir. "Modal ontolojik argüman" adı altında başlayan bu tartışmaların kozmolojik argümanın da modaliteye dayalı çeşitlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte kapsamını giderek genişlettiğini görmekteyiz. Ne var ki din felsefesinde Tanrı'nın varlığına dair yapılmakta olan yoğun araştırma ve sorgulamalara rağmen Tanrı'nın tekliğine dair problemin neredeyse hiç dikkate alınmadığı rahatça söyleyebiliriz. Bu makale, Taftazânî'nin birden fazla tanrı olamayacağına dair vermiş olduğu ve "burhân-ı temânu" olarak bilinen klasik argümanı mümkün dünyalar semantiğinin kavramsal araçlarını kullanarak güncellemeye ve yeniden felsefi tartışmaların ilgisine sunmayı amaçlıyor. Burhân-ı temânu, kadir-i mutlak olduğu varsayılan iki tanrının iradelerinin çatışacağı bir durumun çelişkiye yol açacağını göstermeyi hedefleyen ve bu çelişkiye dayanarak "iki tanrı tezini" reddeden bir mantıksal yapıya sahiptir. "Temânu" iradelerin buradaki çatışmasını ifade etmek için kullanılan bir terim olup "burhân-ı temânu" iradelerin çatışmasına dayalı kanıt şeklinde de anlaşılabilir. Makalede burhân-ı temânunun, modal ontolojik veya kozmolojik argümanların sonucunu öncül olarak aldığında Tanrı'nın tekliğini gösterdiğini savunmaktayım. Bu kapsamlı argümanı da "Tanrı'nın Tekliğine Dair Modal Argüman" şeklinde adlandırıyorum.

Anahtar Kelimeler: Din felsefesi, kelâm, tanrı'nın varlığı, tanrı'nın tekliği, mümkün dünyalar semantiği, burhân-ı temânu

ABSTRACT

One of the classical arguments for the existence of God is the ontological argument. In the second half of the twentieth century, this argument was updated, and triggered new philosophical discussions under the title of "modal ontological argument." These discussions have expanded with the emergence of the modal versions of the cosmological argument. However, despite the intense interest in arguments for the existence of God, the contemporary scholarship in the philosophy of religion largely overlooks the problem as to whether God is unique or not. In this paper, I aim to update Taftazânî's argument for the uniqueness of God by means of the conceptual tools of the possible world semantics. Taftazânî's argument is known as burhân al-tamânu in the Islamic kalâm, and aims to show that postulating two omnipotent gods will result in contradictions due to a

possible conflict between the two divine wills. The term tamānu refers to the conflict between these wills. So, I argue that this argument, supplemented by the conclusion of the modal ontological or cosmological argument, shows that there is only one God. I call this extended argument "A Modal Argument for the Uniqueness of God"

Keywords: Philosophy of religion, kalām, god's existence, god's uniqueness, possible world semantics, burhān al-tamānu

Giriş

Modal ontolojik argüman, Tanrı'nın varlığını sadece bilfiil gerçek olan bu dünyada değil, bütün mümkün dünyalarda göstermeye yönelik bir argümandır. Anselm'in (1033-1109) *Proslogion* adlı eserinin 3. bölümünde "kendisinden daha yücesi düşünilemeyen" şeklinde tanımlanan Tanrı'nın var olmamasının da düşünülemeyeceğini, bu yüzden de varolmamasının imkansızlığı üzerinde kurulu yeni bir argüman bulunduğunu öne süren bazı araştırmacılar bu argümanı mümkün dünyalar semantiği yardımıyla formüle edip "modal ontolojik argüman" şeklinde adlandırmışlardır (Anselm, 2007, 82).¹ Çok farklı şekillerde formüle edilmiş bu argüman kabaca Tanrı'nın mümkünse zorunlu olması dolayısıyla bilfiil gerçek olan bu dünyada da var olması gerektiğini savunur. Argümanı öncül ve sonuçlarıyla şu şekilde ifade edebiliriz:

1. Tanrı'nın varlığı ya imkansızdır ya da zorunludur. Dolayısıyla, eğer Tanrı'nın varlığı mümkünse, aynı zamanda zorunludur. Başka bir deyişle, Tanrı eğer mümkün bir dünyada varsa, bütün mümkün dünyalarda vardır.
2. Tanrı'nın varlığı imkânsız değildir. Yani, Tanrı en az bir mümkün dünyada bulunur.
3. O halde, Tanrı'nın varlığı zorunludur. Yani, Tanrı bütün mümkün dünyalarda bulunur.
4. Bilfiil dünya mümkün dünyalardan biridir.
5. O halde, Tanrı bilfiil dünyada da bulunur.

Bu argüman, Tanrı'nın mutlak anlamda mükemmel olmasından dolayı, eğer varsa bütün mümkün dünyalarda var olması gerektiğini içeren anahtar öncülüyle kozmolojik argümanların da Tanrı'nın bütün mümkün dünyalarda bulunması gereken bir varlığa çıkarım yapacak şekilde yeniden formüle edilmesine yol açmıştır. Bu argümanlar eğer sağlam veya güçlü kabul edilecek olursa sadece en az bir Tanrı'nın var olduğuna işaret ederler. Çünkü bu argümanlar (Tanrı'ya atfedilen) mutlak mükemmellik veya mutlak kudret gibi özellikleri sağlayan bir varlığın bütün mümkün dünyalarda bulunduğunu savunurlar. Fakat söz konusu argümanlarda bu özellikleri sağlayan başka varlıklar bulunamayacağını gösteren açıkça belirtilmiş öncüller bulamamaktayız.

1 Ontolojik argümanın modal versiyonları ile ilgili olarak bakınız: Hartshorne, Charles. (1944). "The Formal Validity and the Real Significance of the Ontological Argument." *The Philosophical Review* 53.3:225-45. & Malcolm, Norman. (1960). "Anselm's Ontological Arguments," *The Philosophical Review* 69:41-60. & Plantinga, Alvin. (1974). *The Nature of Necessity*. Oxford: Oxford Univeristy Press, 197-221.

Kozmolojik argümanın modal versiyonuna örnek olmak üzere bakınız: Leftow, Brian. (1988). "A Modal Cosmological Argument." *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 24.3:159-188.

Dolayısıyla birden fazla Tanrının bulunabileceğine dair senaryo elenmemiş olur. Kısaca, bu argümanlardan tek bir Tanrı olduğu sonucu çıkmaz. Başka bir deyişle, söz konusu modal argümanlar birden çok tanrının varlığı ile tutarlı olarak kabul edilebilir. Bu durumda, Tanrı'nın tekliğine (Allah'ın vahdaniyetine) dair bir argüman vermek için şu iki şartın sağlanmasını gerektirmektedir: (1) "En az bir Tanrı vardır" tezinin gerekçelendirilmesi ve (2) "En çok bir Tanrı vardır." tezinin gerekçelendirilmesi. Bu iki şart bir arada sağlandığında Tanrı'nın tekliği veya sadece ve sadece bir olduğu gösterilmiş olacaktır. Bu makalede birinci şartın sağlandığını varsayıyorum. Yani, ontolojik veya kozmolojik argümanların modal versiyonlarının "En az bir Tanrı vardır." tezi gerekçelendirdiğini varsayacak ve bu tezle ilgilenmeyeceğim. Odaklanacağım felsefi problem ikinci şartın sağlanıp sağlanmadığı olacak. İkinci şartın sağlanması amacıyla Tanrı'nın varlığını bütün mümkün dünyalara nazaran değerlendiren modalite sezgisinden hareketle bir argüman geliştirilebileceğini düşünmekteyim. Böyle bir argümanın köklerini klasik kelimelerinde bulmaktayız. "Burhân-ı temânu" şeklinde bilinen bu argümanın Sadeddin Taftazânî (ö. 1390) tarafından sunulmuş örneğine dayanarak bu tür bir argümanı mümkün dünyalar semantiği aracılığıyla yeniden inşa etmeye çalışacağım. Dolayısıyla "burhân-ı temânu" ile beraber varsaydığımız ontolojik veya kozmolojik bir kanıt bize Tanrı'nın tekliğini göstermiş olacak. İşte bu kapsamlı argümanı da "Tanrı'nın tekliğine dair modal argüman" şeklinde adlandırıyorum.

Taftazânî'nin Tanrı'nın Tekliğine Dair Verdiği Argüman

Taftazânî *Şerhu'l-Akâid* adlı eserinde "Allah birdir" başlıklı bir bölüm açar ve varlığı zorunlu olanın (*vâcibü'l-vücûd*) kavramsal olarak birden fazla zat için geçerli olamayacağını iddia eder (Taftazânî, 2016, 119). Bu iddiayı desteklemek üzere verdiği argüman kısaca şöyle özetlenebilir.

İki tanrının (ilâhın) varlığı mümkün kabul edildiğinde bu tanrıların iradelerinin çatışması da mümkün kabul edilmelidir. Zaten "temânu" terimi iradelerin çatıştığı bu durumu ifade etmek için kullanılır. Örneğin bir tanrı Ahmed'in hareket etmesini, diğeri de hareketsiz kalmasını isteyebilir. Bu durumda ya her iki istek gerçekleşir veya gerçekleşmez. Her iki isteğin gerçekleşmesi Ahmed'in hem hareketli hem de hareketsiz kalması gibi iki zıddın birleşmesine (yani çelişkiye) yol açar. Bu ise imkansızdır, kabul edilemez. Her iki istek beraberce gerçekleşmezse bu durumda iki tanrıdan birinin güç bakımından yetersiz kalması (aciz olması) gerekir. Çünkü biri, diğerinin isteğini engelleyemiyorsa kendisi yetersiz olur, engelleyebiliyorsa diğerinin yetersizliği söz konusu olur. Dolayısıyla burada sadece bir tanrının sözü geçer (Taftazânî, 2016, 119-120).

Taftazânî'nin verdiği bu argüman birden fazla tanrının imkansızlığını göstermeyi hedefler. Daha önce vermiş olduğu kozmolojik nitelikteki argümanlar da en az bir tanrının olduğunu göstermeyi hedeflediğinden bu argümanlar beraberce ele alındığında söz konusu argümanların sadece ve sadece tek bir tanrının varlığını kanıtlamayı amaçladığını söyleyebiliriz. Şimdi sadece burhân-ı temânuya odaklanarak bu argümanı daha iyi anlamaya çalışalım.

Bu argümana sağduyusal olarak getirilebilecek ilk eleştiri genelde şöyle olmaktadır: birden fazla tanrının beraberce anlaşarak evreni idare etmesi söz konusu olamaz mı? Öyle ya, tanrılar

da kendi aralarında bir çeşit demokrasiye dayalı yönetim kurup her kararı birbiriyle fikir alışverişinde bulunup anlaşarak almış olamaz mı? Yahut bu tanrılar niye her durumda birbirlerine zıt ve aykırı şeyleri savunsunlar? Bazı durumlarda anlaşamaları bile en azından bizim evrenimizi idare ederken her konuda anlaşıyor veya aynı düşünüyor olamazlar mı? Dolayısıyla bilfiil gerçek olan bu dünyanın birden fazla tanrı tarafından tartışma yaşanmaksızın idare edilmesi mantıken mümkün gözüktüyor. O halde bu argümanın işlevi nedir? Taftazânî'nin kanıtını daha ilginç kılan bir unsur da bizzat kendisinin bu argümanı sunduktan sonra "iki ilahın ittifak etmeleri caizdir" yönündeki bir itirazın bu argümana yöneltilmeyeceğini söylemesi ama bu noktayı ayrıntılı olarak açıklamamasıdır (Taftazânî, 2016, 119-120). Şimdi Taftazânî'nin kısaca bu şekilde sunmuş olduğu burhân-ı temânuyu ayrıntılı bir şekilde ele alıp yeniden inşa etmeye çalışacağım.

Burhân-ı Temânü'nun Güncellenmesi

Taftazânî'nin burhân-ı temânuda bahsettiği tanrı (ilah) kavramının zorunlu varlık (*vacibu'l-vücud*) anlamına geldiğini öncelikle hatırlamamız gerekiyor. Yani bu ilahlar bütün mümkün dünyalarda var olmak durumundalar, sadece bizim bilfiil gerçek olan dünyamızda değil. Bu tanrıların ayrıca bir şey irade edip yapma, yaratabilme özellikleri var. Yani irade ve kudret sıfatlarına sahipler. Zorunlu varlığın irade ve kudret sıfatları ise bütün mümkün durum ve nesnelere uygulanma potansiyeli taşır. Taftazânî dahil kelâm geleneğinde yer alan düşünürlerin ekseriyeti Tanrı'nın kudretinin imkânsız durumlara uygulanamayacağını, ancak bütün mümkün durumları kapsadığını savunur. Örneğin kendi içinde çelişik bir durum olan Ahmed'in hem hareketli hem de hareketsiz olarak yaratılması² mantıken imkânsız sayıldığından böyle bir durumun ilahi kudretin kapsam alanına girmediği kabul edilir. Nitekim bu gibi çelişkileri kudretin kapsam alanına sokacak olursak Tanrı'nın (zorunlu olduğu halde) kendisini yok edebilmesini de kabul etmek gerekir ki bu da Tanrı hakkında rasyonel bir şekilde araştırma yapma imkanını ortadan kaldırır. Ancak ilahi kudret çelişkiye yol açmayan, mantıken mümkün bütün durumları kapsar. Bu yönüyle de Tanrı'ya her mümkün şeye güç yetiren anlamında "kâdir-i mutlak" (*omnipotent*, Lt.) denir. Dolayısıyla kâdir-i mutlak olan Tanrı'nın kudreti bütün mümkün dünyalarla ilişkilidir.

Taftazânî'nin bahsettiği tanrıların kâdir-i mutlak olmalarının ve herhangi bir mümkün dünyada istedikleri her şeyi (çelişkiye yol açmaması kaydıyla) yapabilmelerinin burhân-ı temânunun mantıksal yapısını anlamak için kilit noktalar olduğunu düşünüyorum. Bu argüman sadece bu dünyayı yönetecek sınırlı bir kudrete sahip iki veya daha fazla tanrıdan bahsetmiyor, bütün mümkün dünyalara uzanan bir kudrete sahip iki veya daha fazla tanrıdan bahsediyor. Dolayısıyla argümanın çürütmeyi hedeflediği şey, sadece bu dünyaya gücü yeten sınırlı kudretle vasıflanmış birden çok tanrı senaryosu değil. Hedef, bütün mümkün dünyalarda istediğini yaptırabilen kâdir-i mutlak tanrıların birden fazla olamayacağını göstermek. Bu amaç için de

2 Burada çelişkiye yol açan husus, Ahmed'in aynı açıdan, aynı şartlar altında bir özelliği hem göstermesi hem de göstermemesidir. Taftazânî'nin burada dikkate aldığı özellik hareketli olmaktır. Ahmed'e aynı yönden hem hareket hem de hareketsizlik atfedildiğinde bir çelişki ortaya çıkar. Ahmed'in bacaklarının hareket etmezken elinin hareket etmesi bir çelişki değildir, çünkü bu örnekte hareket ve hareketsizlik aynı organa aynı yönden atfedilmiyor. Ancak Ahmed'in hem yürüdüğünü hem de aynı süre zarfında yatakta uzanıp kıpırdamadığını düşünmek bir çelişkiye yol açar. Bu örnekte bütün vücuda bir araya gelemecek zıt özellikler atfedilmektedir.

öyle bir mümkün dünyaya gidiliyor (ki bu mümkün dünyanın bizim bilfiil gerçek olan dünyamız olması gerekmiyor) ki bu mümkün dünyada birden fazla kâdir-i mutlak tanrının varlığını kabul etmek devamlı çelişki üretiyor. Kabul edilemez sonuçlara (çelişiklere) yol açan kabulün de reddedilmesine dayanan olmayana ergi yöntemiyle (*kıyasu'l-hulf, abese irca, reductio ad absurdum*) birden çok tanrının var olduğu varsayımı reddediliyor.

Şimdi bu argümanı öncül ve sonuçlarıyla formel bir şekilde sunmaya çalışalım:

Kanıtlanması hedeflenen sonuç: Birden fazla tanrı olamaz.

1. Varsayalım birden fazla tanrı var. İki tanrı olduğunu varsayalım: T1 ve T2. (*Reductio* için varsayım)
2. T1 kâdir-i mutlak. (Tanım gereği)
3. T2 kâdir-i mutlak. (Tanım gereği)
4. P kendi içinde mümkün bir olaydır, benzer şekilde $\sim P$ de kendi içinde mümkün bir olaydır.
5. P, T1'in kudret kapsamına girer. Yani, T1, P gibi bir olayın olmasını bütün mümkün dünyalarda isteyebilir ve buna güç yetirebilir. (2'nin mantıksal sonucu)
6. $\sim P$, T2'nin kudret kapsamına girer. Yani, T2, $\sim P$ gibi bir olayın olmasını bütün mümkün dünyalarda isteyebilir ve buna güç yetirebilir. (3'ün mantıksal sonucu)
7. W; T1'in P olmasını isteyip ona güç yetirdiği, T2'nin de $\sim P$ olmasını isteyip ona güç yetirdiği bir mümkün dünya olsun.
8. P & $\sim P$, aynı mümkün dünyada (W'de) var olamaz. P & $\sim P$, W'de bir çelişkiye yol açar.
9. Ara sonuç: Hem T1 hem T2'nin kâdir-i mutlak olması çelişkiye yol açar. O halde, T1 ve T2 ikisi birden kâdir-i mutlak olamaz.
10. Hem T1 kâdir-i mutlak hem T2 kâdir-i mutlak. (2&3)
11. (9) & (10) çelişir.
12. (1) yanlıştır. (11. adımdaki çelişkiye binaen)

Bu argümanda çelişkiyi 9. ve 10. adımlarda yakaladık. Buradaki çelişkiyi daha net görebilmek için söz konusu öncülleri biraz daha ayrıntılı ele alabiliriz. P, Taftazânî'nin argümanında Ahmed'in hareketli halde yaratılması gibi bir duruma işaret ediyor. $\sim P$ ise Ahmed'in hareketsiz yaratılması. Ahmet aynı anda aynı şartlar altında hem hareketli hem hareketsiz olamayacağına göre bu çelişik sonuca yol açan kabul de bir problem taşır. Bu sonuca yol açan kabul, var olduğu kabul edilen iki kâdir-i mutlak tanrıdan birinin Ahmed'in hareketsiz kalmasını, diğerinin de hareketli olmasını irade edip buna güç yetirebilmeleri. Tanrıların bu şekilde irade göstermelerinde problem

görmüyoruz çünkü biri (P) diğeri (~P) gibi iki farklı mümkün durumu irade ediyor. Burada imkânsız olan bu iki farklı durumun aynı kişi hakkında aynı şartlar altında aynı mümkün dünyada irade edilmesi ki çelişkiyi üreten de bu husus oluyor. Dolayısıyla bu çelişki ortaya çıkamayacağına göre, bu iki iradeden biri gerçekleşmeyecek demektir. Eğer T1'in irade ettiği gerçekleşir de T2'ninki gerçekleşmezse T2'nin kudreti kayıtlanmış olur, kâdir-i mutlak olmadığı ortaya çıkar, oysa başta onu kâdir-i mutlak kabul etmiştik (çelişki). Eğer T2'nin irade ettiği gerçekleşir de T1'inki gerçekleşmezse bu kez de T1'in kudreti kayıtlanmış olur, kâdir-i mutlak olmadığı ortaya çıkar, ancak başta onu da kâdir-i mutlak kabul etmiştik (çelişki). Her halükârda, iki tanrının irade ettikleri bir arada gerçekleşemeyeceği için her ikisinin beraberce kâdir-i mutlak olduğu kabul edilemez. Kâdir-i mutlak olmadan tanrı olunamayacağı için birden fazla tanrının varlığı da kabul edilemez. Bu argümanı, en az bir tanrının var olduğu öncülüyle beraber ele aldığımızda ortaya "Tanrı'nın tekliğine dair modal argüman" şeklinde adlandırdığımız kanıt çıkmaktadır.

Güncellemeye çalıştığımız burhân-ı temânu, kâdir-i mutlak olan tanrı anlayışına göre iki tanrının niye beraberce kabul edilemeyeceğini ortaya koymayı hedefliyor. Başka tanrı kavramlarına göre böyle bir sonuç elbette çıkmayabilir. Argümanın anahtar öncülü, mümkün olan her şeyi yapmaya gücü yeten bir tanrının mümkün olduğu halde yapamayacağı bir zıt örnek (*counterexample*) göstermeye çalışıyor. Her mümkün şeye gücünün yettiği varsayılan iki tanrının kabulüyle çelişki arz edecek bir mümkün örnek bulunuyor. İşte bu yüzden de başka örneklerle veya mümkün durum ve senaryolara giderek argümana itiraz etmek konunun özünü kaçırmak oluyor. Tanrıların ittifak edebilmesi gibi bir senaryoyu gündeme getirmenin bu argümanla bir alakası yok. Bu dünyada veya başka mümkün bir dünyada söz konusu iki tanrının anlaşış hep aynı kararları aldığı farz edilse bile bu durum bizi ilgilendirmiyor. Bizim ilgilendiğimiz husus tanrıların irade ve güçlerinin belli durumlarda nasıl tecelli ettiği değil, bütün mümkün durumlarda tutarlı bir şekilde tecelli edip edemeyeceği. İşte bu argüman bir zıt örnekle iki tanrının irade ve gücünün bütün mümkün durumlarda geçerli olamadığını savunarak bu soruya bir cevap vermiş oluyor.

Sonuç

Bu makalede, Taftazânî'nin örneğinden hareketle klasik kelimeler literatüründe "burhân-ı temânu" olarak bilinen argümanı güncellemeye çalıştım. Mümkün dünyalar kavramsallaştırmasıyla yeniden ifade etmeye çalıştığım argümanın bu yeni formu argümanda neyin amaçlandığını daha net görmemize imkân tanıyor. Böylece kâdir-i mutlak özelliğine sahip iki tanrı kabul etmenin mümkün bir dünyada yakalanan zıt örnek üzerinden çelişkiye yol açtığı anlaşılmış oluyor. Dolayısıyla tanrıların ittifak edebilmesi gibi mümkün bir senaryonun bu argümana eleştiri olarak getirilemeyeceği daha iyi fark ediliyor. Bu argüman ayrıca din felsefesindeki güncel tartışmalara ciddi bir açılım getirme potansiyeli taşımaktadır. Tanrı'nın varlığına dair yapılan tartışmalar, ontolojik ve kozmolojik argümanların modal versiyonlarının geliştirilmesiyle farklı bir düzleme taşınmıştır. Ancak bu tartışmaların Tanrı'nın tek olup olmadığı gibi epeyce önemli bir probleme henüz evrilemediğini görmekteyiz. En az bir ve en çok bir tanrının var olduğunu, kısaca Tanrı'nın tekliğini göstermeyi hedefleyen "Tanrı'nın tekliğine dair modal argüman" tartışmaları bu yöne kaydırabilir, yeni araştırma ve tartışma sorularının ortaya çıkmasına vesile olabilir.

Kaynaklar

- Anselm. (2007). *Basic Writings*. Williams, Thomas. (ed. ve İng.'e çev.). Indianapolis: Hackett Publishing.
- Hartshorne, Charles. (1944). "The Formal Validity and the Real Significance of the Ontological Argument." *The Philosophical Review* 53.3: 225-45.
- Hartshorne, Charles & William L. Reese, eds. (1953). *Philosophers Speak of God*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hartshorne, Charles. (1961). "The Logic of the Ontological Argument." *Journal of Philosophy* 58.17: 471-73.
- Hartshorne, Charles. (1962). *The Logic of Perfection and Other Essays in Neoclassical Metaphysics*. La Salle, Illinois: Open Court.
- Hartshorne, Charles. (1965). *Anselm's Discovery: A Re-examination of the Ontological Proof for God's Existence*. La Salle, Illinois: Open Court.
- Malcolm, Norman. (1960). "Anselm's Ontological Arguments," *The Philosophical Review* 69: 41-60.
- Leftow, Brian. (1988). "A Modal Cosmological Argument." *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 24, No. 3: 159-188.
- Taftazâni. (2016). *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-Akâid)*. Uludağ, Süleyman. (Haz.). 8. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Plantinga, Alvin. (1974). *The Nature of Necessity*. Oxford: Oxford Univeristy Press.

